

PROBLEMINIAI ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS ASPEKTAI LIETUVOS
RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ
KONVENCIJOS POŽIŪRIU
(I DALIS)

Justina Balčiūnaitė*

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 45 12
Elektroninis paštas estk@mruni.eu*

Pateikta 2008 m. kovo 14 d., parengta spausdinti 2008 m. balandžio 25 d.

Santrauka. Šiame darbe analizuojami Europos Žmogaus Teisių Teismo bylų prieš Lietuvą pažeidimai, susiję su baudžiamąja justicija, bei jų priežastys. Taip pat atskleidžiama, ar analogiškų pažeidimų grėsmė yra eliminuota, nagrinėjama Konvencijos įtaka šiai sričiai.

Straipsnis susideda iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje aptariami bylų prieš Lietuvos Respubliką Europos Žmogaus Teisių Teismo nustatyti Konvencijos pažeidimai, susiję su baudžiamąja justicija. Remiantis Teismo jurisprudencija aiškinami tie Konvencijos straipsniai, kurie buvo pažeisti, o taip pat trumpai aptariamos ir pačios bylos prieš Lietuvos Respubliką. Įvardijant pripažintų pažeidimų priežastis kartu analizuojama, ar po pralaimėtų Lietuvos bylų buvo daromi atitinkami vidaus teisės normų pakitimai, kad tokie pažeidimai netaptų sistemine valstybės problema.

Antroje dalyje analizuojami peticijų prieš Lietuvos Respubliką, susijusių su baudžiamąja justicija, pobūdis ir kiekiai nuo 1995 metų birželio 20 d., kada įsigaliojo fizinių asmenų peticijų teisė prieš Lietuvą, iki šių dienų. Nagrinėjant LR Vyriausybės atstovų Europos Žmogaus Teisių Teisme pateiktus įvairių metų statistinius duomenis analizuojama, kaip laikui bėgant kinta žmogaus teisių apsaugos problematika, susijusi su Lietuvos baudžiamąja justicija, bei kokių grėsmių galima sulaukti ateityje.

Kiekviena straipsnio dalis baigiama tiriamų klausimų apibendrinimu, straipsnio pabaigoje pateikiamos išvados.

Pagrindinės sąvokos: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Žmogaus Teisių Teismas, baudžiamoji justicija, žmogaus teisių pažeidimas, kankinimo uždraudimas, teisė į laisvę ir saugumą, teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, suėmimas, korespondencijos cenzūra, nekaltumo prezumpcija.

ĮVADAS

1950 metais pasirašyta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija) įtvirtino minimalius žmogaus teisių apsaugos standartus, tačiau palaipsniui Konvencijos pagrindu sukurtas mechanizmas, nepaisant jo trūkumų, dabar vadinamas efektyviausiu žmogaus teisių apsaugos mechanizmu. 1995 metų birželio 20 dieną Lietuvos Respublika ratifikuoja Konvenciją bei jos Protokolus prisiėmė visus iš šių dokumentų kylančius išpareigojimus ir tarptautinei bendruomenei pasižadėjo gerbti bei saugoti ten įtvirtintas pagrindines žmogaus teises ir laisves [1, p. 5].

Nuo Konvencijos įsigaliojimo Lietuvoje Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – Teismas) priėmė 28 sprendimus, kuriuose buvo konstatuota, kad Lietuvos Respublika pažeidė Konvencijoje ar jos Protokoluose įtvirtintas žmogaus teises; net 23 bylose nustatyti pažeidimai buvo susiję su Lietuvos baudžiamąja justicija. Dalis tokių pažeidimų buvo nustatyti dėl kai kurių Lietuvos teisės normų ydingumo, todėl įstatymų leidėjas turėjo jas iš naujo svarstyti ir keisti, kad tokie pažeidimai nesikartotų ateityje. Tiesa, toks darbas nėra visiškai atliktas – kai kurios vidaus teisės nuostatos, dėl kurių netobulumo Teismas konstatavo Konvencijos pažeidimus ne vienoje Lietuvos byloje, vis dar galioja, todėl galima teigti, kad kai kurių Konvencijos straipsnių sisteminių pažeidimų grėsmė iš esmės nėra eliminuota. Kitas temos aktualumui įtakos turintis veiksnys yra Konvencijos nuostatų praktinio taikymo problema, taip pat valstybės pareigūnų elgesys: kai

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Europos Sąjungos teisės katedros doktorantė.

kurie Konvencijos normų pažeidimai Europos Žmogaus Teisių Teismo buvo konstatuoti ne dėl Lietuvos teisės normų ydingumo, bet dėl netinkamo jų praktinio įgyvendinimo ar valstybės pareigūnų neprofesionalaus elgesio. Svarbu suprasti, kad šis žmogiškasis veiksnys gali lemti Konvencijos garantuojamų žmogaus teisių pažeidimus neatsižvelgiant į tai, ar vidaus teisėje esama nuostatų, saugančių tam tikrą žmogaus teisę kaip teisinį gėrį. Kita vertus, akcentuotina, kad nacionaliniuose įstatymuose nesant tinkamos žmogaus teisių garantijos, valstybės pareigūnai yra tie asmenys, kurie savo tinkamu ir profesionaliu elgesiu gali užkirsti kelią dėl tokios vidaus teisės spragos kilusiai grėsmei.

Atsižvelgiant į šiuo metu jau ganėtinai gausų Lietuvos pralaimėtų bylų „kraitį“ šiame straipsnyje siekiama atskleisti Europos žmogaus teisių konvencijos įtaką Lietuvos Respublikos baudžiamajai justicijai per beveik tryliką jos taikymo metų įvardyti vadinamąsias „sistemines“ šios srities problemas, atskleisti naujas sprendimų prieš Lietuvą Europos Žmogaus Teisių Teismo konstatuotas baudžiamosios justicijos ydas bei identifikuojant pažeidimų priežastis išanalizuoti, ar užkirstas kelias tokiems pažeidimams ateityje.

Kai kurios šios temos aspektus yra analizavę prof. habil. dr. V. Vadapalas, prof. dr. S. Katuoka, doc. dr. G. Goda, doc. dr. G. Švedas ir kiti žmogaus teisių bei baudžiamosios justicijos specialistai, tačiau turbūt išsamiausių bylų prieš Lietuvą analizę po septynerių Konvencijos taikymo metų yra pateikusi doc. dr. Danutė Jočienė, šiuo metu einanti Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjos pareigas. Pažymėtina, kad mokslinėje literatūroje ir Teismo praktikoje pateikti atskiri žmogaus teisių problematikos Lietuvoje aspektai šiame straipsnyje yra apjungti ir susisteminti, taip pat medžiaga papildyta naujausia informacija apie Strasbūro teismo priimtus sprendimus bylose prieš Lietuvą, išanalizuotos Lietuvos Respublikos teisės aktų aktualios redakcijos.

Darbo tikslas – išanalizuoti bylų prieš Lietuvą konstatuotus pažeidimus, susijusius su Lietuvos baudžiamąja justicija bei atskleisti, ar tokių pažeidimų grėsmė yra eliminuota.

Darbo objektas – žmogaus teisių apsaugos problematika Lietuvos baudžiamajoje justicijoje. Tema nagrinėjama tokiais aspektais: Konvencijos straipsnių aiškinimasis, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – Teismo) sprendimų Lietuvos bylose aptarimas bei dabartinių vidaus teisės normų teisinis įvertinimas žmogaus teisių apsaugos požiūriu.

Darbo metodai. Analizuojant Konvencijos straipsnius naudotas sisteminis, loginis ir gramatinis metodai. Atskleidžiant pažeidimų tendencijas – statistinis, istorinis ir lyginamosios analizės metodai.

1. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ APSAUGOS KONVENCIJOS PAŽEIDIMAI LIETUVOS BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS SRITYJE

Fizinių asmenų individualių peticijų teisė prieš Lietuvos Respubliką įsigaliojo 1995 metų birželio 20 dieną, tačiau praėjus pustrėčių metų nuo Konvencijos ratifikavimo, teisinėje praktikoje šis dokumentas buvo prisimenamas

gana retai [2, p. 45]. Tai buvo vienas iš pagrindų, lėmusių žmogaus teisių pažeidimus nacionaliniu lygmeniu ir dėl to skatinusių asmenis kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą. Skundimasi Konvencijos ar jos protokolų pažeidimais taip pat skatino ir tokios priežastys kaip antai: netobulos nacionalinių įstatymų normos bei netinkamas tokių normų praktinis taikymas ar neprofesionalus valstybės pareigūnų elgesys. Vos spėjus praeiti metams po to, kai Lietuva ratifikavo Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvenciją, mokslinėje literatūroje jau pasirodė straipsnių, apibūdinančių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso padėtį Lietuvoje, bei galimas problemas tarptautinėje arenoje: „Baudžiamojo proceso įstatymas atkūrus nepriklausomybę, deja, netobulėjo žmogaus teisių apsaugos požiūriu. Jis, mūsų manymu, tapo dar labiau inkvizicinis ir sudarė visas galimybes iš esmės neribotam baudžiamajam persekiojimui“ [3, p. 9]. Teisės specialistai jau tada pabrėžė, kad Baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) yra normų, nederančių net su jame įtvirtintais principais, jau nekalbant apie Konvencijoje įtvirtintą žmogaus teisių sampratą. Deja, tokios įstatymų nuostatos buvo keičiamos labai vangiai, o kai kurios – tik po Lietuvos pralaimėjimų Europos Žmogaus Teisių Teisme.

1.1. Konvencijos 3 straipsnio pažeidimai Lietuvos Respublikos baudžiamosios justicijos srityje

Konvencijos 3 straipsnis įtvirtina vieną pačių pagrindinių demokratinės visuomenės vertybių – jis absoliučiai draudžia kankinimą arba nežmonišką ar orumą žeminantį elgesį, neatsižvelgiant į aplinkybes ir nukentėjusiojo elgesį. Ypač svarbu paminėti, kad Konvencijos 15 straipsnio 2 dalis griežtai draudžia šiame straipsnyje įtvirtintų teisių ribojimą net karo ar nepaprastosios padėties metu [4]. Sąvokų *kankinimas*, *nežmoniškas elgesys*, *žeminantis elgesys arba baudimas* apibrėžimus Teismas taip pat yra ištyręs:

- „Europos žmogaus teisių teismas, nagrinėdamas bylą „Airija prieš Jungtinę Karalystę“ (1978 m.), taip apibūdino draudžiamo elgesio tipus:
- kankinimas – sąmoningas nežmoniškas elgesys, sukeltas dideles kančias;
- nežmoniškas elgesys arba baudimas – didelių moralinių ar fizinių kančių sukėlimas;
- žeminantis elgesys arba baudimas – toks elgesys, kuriuo tam, kad ižeistų, pažemintų arba palaužtų fizinį ar moralinį pasipriešinimą, aukai siekiama sukelti baimės, sielvarto ar nepilnavertiškumo jausmą. Tačiau „žeminantis“ negali būti interpretuojamas tik kaip nemalonus ar nepriimtinas“ [5].

Teismas mano, kad tik pasiekęs *minimalų* žiaurumo laipsnį netinkamas elgesys patenka į Konvencijos 3 straipsnio veikimo sferą: „Šio minimalaus žiaurumo laipsnio vertinimas yra reliatyvus; jis priklauso nuo visų bylos aplinkybių, pavyzdžiui, elgesio trukmės, jo pasekmių fizinei bei dvasinei būklei ir – tam tikrais atvejais – nuo

nukentėjusiojo lyties, amžiaus bei sveikatos būklės“ [6].

Nors Konvencijos 3 straipsnio pagrindu yra gaunama daug kalinamųjų peticijų, kuriose jie skundžiasi blogomis kalinimo sąlygomis, tačiau Teismas šiose bylose vengia remtis Konvencijos 3 straipsniu ir formuoja poziciją, kad kalinių laikymo sąlygos nepatenka į 3 straipsnio taikymo sferą. Kita vertus, Teismas savo jurisprudencijoje pažymi, kad asmuo, kurio laisvė yra apribota, turi būti laikomas sąlygomis, kurios atitinka žmogaus orumą, o bausmės atlikimo metodai ir būdai neturi sukelti jam daugiau skausmo, nei tai yra suderinama su praktiniais įkalinimo reikalavimais ir kad asmens sveikata ir jo gerovė būtų atitinkamai garantuojama. Tam, kad asmeniui sukelta kančia ar pažeminimas patektų į Konvencijos 3 straipsnio reguliuojamą sritį, jis bet kokių atveju turi būti didesnis už tą kančią ar pažeminimą, kurie yra neišvengiamas konkrečios teisėto elgesio ar bausmės formos elementas. Be to, vertindamas, ar elgesys yra žeminantis orumą 3 straipsnio atžvilgiu, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, ar juo siekiama pažeminti ir sumenkinti tam tikrą asmenį ir ar pasekmių požiūriu jis nepalankiai paveikė jo ar jos asmenybę. Tačiau net nesant tokiam tikslui dar nereiškia, kad 3 straipsnis nėra pažeistas [7].

Europos Žmogaus Teisių Teismas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimus konstatavo dvejose Lietuvos bylose – *Valašinas prieš Lietuvą* ir *Karalevičius prieš Lietuvą*. Pirmoji byla ypatinga tuo, kad Strasbūro teismo delegacija buvo atvykusi į Lietuvą nustatyti faktų vietoje (įvertinti pareiškėjo kalinimo sąlygas Konvencijos 3 straipsnio aspektu), o faktų nustatymas vietoje, siunčiant teisėjus į atitinkamą valstybę, gana retai pasitaiko Strasbūro teismo praktikoje. Teismas nustatė, kad bendrosios įkalinimo sąlygos, kurios buvo taikomos Pravieniškėse, peticijos pateikėjo atžvilgiu nesukėlė elgesio, priešingo Konvencijos 3 straipsnio reikalavimams ir nesudarė to pažeminimo minimumo, kuris galėtų sukelti žeminančio elgesio draudimo pažeidimą. Todėl 3 straipsnio pažeidimas dėl bendrųjų įkalinimo sąlygų Pravieniškių kolonijoje peticijos pateikėjo Valašino atžvilgiu buvo atmestas. Tačiau toks pažeidimas buvo konstatuotas Valašinui 1998 m. gegužės 7 d. atliktos kratos atžvilgiu, kai peticijos pateikėjui buvo liepta nuogai nusirengti moters, kalėjimo pareigūnės, akivaizdoje, o po to jo lytiniai organai, taip pat ir maistas buvo liečiami plikomis rankomis. Teismas sutiko, kad krata nurengiant kartais gali būti reikalinga siekiant užtikrinti įkalinimo įstaigos saugumą ar užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, tačiau ji turi būti atliekama tinkamu būdu. Atlikta pareiškėjo krata parodė aiškiai nepagarbą ir iš tikrųjų įžeidė jo žmogiškąją orumą. Tai turėjo sukelti kančios ir nevisavertiškumo pojūčių, kurie galėjo jį pažeminti ir sumenkinti – todėl ir buvo pripažintas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas.

Lietuvos Respublikoje draudimą kankinti ar žaloti asmenį, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis ir nustatyti tokias bausmes pirmiausia įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalis. 1998 metais buvo panaikinta tuo metu galiojusiame Baudžiamajame kodekse įtvirtinta mirties bausmė, nes 1998 m. gruodžio 9 d. Lie-

tuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažinta, kad tokia bausmė prieštarauja Konstitucijos 21 straipsnio 3 daliai ir keliems kitiems straipsniams. Lietuva taip pat yra ratifikavusi Konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą bei jos protokolus Nr. 1 ir 2, taip pat Konvenciją dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos srityje. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 7 straipsnis pavadintas „humanizmo principu“. Jis tiesiogiai įtvirtina, jog „vykdant bausmę nesiekama žmogaus kankinti, žiauriai su juo elgtis arba žeminti jo orumą“ [8]. Pažymėtina, kad ir Valašino kalėjimo metu Lietuvoje galiojęs BPK turėjo nuostatą, įtvirtinančią taisyklę, kad asmens krata gali daryti tik tos pačios lyties asmuo, be to, dalyvaujant tos pačios lyties kviestiniams [9], todėl akivaizdu, kad Konvencija buvo pažeista ne dėl ydingos Lietuvos teisės normos, o tik dėl netinkamo pareigūnų elgesio.

Karalevičius prieš Lietuvą byloje Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą sudarė ypač mažas gyvenamasis plotas (pareiškėjui teko iki 2 m² kameros bendro ploto, o pusantrų metų jis buvo laikomas 16.65 m² kameroje kartu su 10 kitų suimtųjų). „Tai, kad pareiškėjas buvo įpareigotas gyventi, miegoti bei naudotis tualetu kartu su tiek daug kalinamųjų vienoje kameroje, savaime lėmė kančią ar sunkumus, kurių intensyvumas viršijo kalinimui būdingą kančią bei sukėlė pareiškėjui baimės ir nevisavertiškumo jausmą, galinčius jį žeminti ir menkinti“ [10].

Pažymėtina, kad pareiškėjo kalėjimo metu galiojusio Kardomojo kalinimo įstatymo 18 straipsnis įtvirtino, kad gyvenamojo ploto norma vienam kalinamajam negali būti mažesnė kaip trys kvadratiniai metrai. Tą nuostatą atkartoją ir 1996 m. liepos 25 d. patvirtintos Kardomojo kalinimo vietų vidaus tvarkos taisyklės. Tuo metu galiojusio Pataisos darbų kodekso 77 straipsnyje buvo nustatyta, kad gyvenamojo ploto norma vienam nuteistajam pataisos darbų kolonijose negali būti mažesnė kaip 2 kvadratiniai metrai, auklėjimo darbų kolonijose ir kalėjimuose – 2,5 kvadratinio metro. Tačiau, pavyzdžiui, 1999 m. kovo 23 d. šiose įstaigose vienam nuteistajam vidutiniškai teko gyvenamojo ploto: Pravieniškių 2-ojoje SR PDK – 1,67 m²; Alytaus GR PDK – 1,74 m²; Šiaulių TI – 1,75 m²; Pravieniškių 1-ojoje SR PDK – 1,85 m²; Marijampolės GR PDK – 2,07 m²; Vilniaus TIK – 2,16 m²; Vilniaus GR PDK – 2,28 m²; Panevėžio BR PDK – 3,08 m² [10, p. 31].

1999 m. spalio 22 d. įsakymu Nr. 461 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministras patvirtino higienos normą HN 76:1999 „Laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigos. Įrengimas, eksploatavimo tvarka, sveikatos priežiūra“. Šiame teisės akte nustatyta, kad tardymo izoliatoriaus kameroje vienam asmeniui skiriamas plotas turi būti ne mažesnis kaip 5 m². Remdamasis minėta higienos norma, Kalėjimų departamento direktorius 2003 m. rugpjūčio 13 d. įsakymu Nr. 4/07-151 nustatė vietų skaičių laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigose, tačiau 2005 m. gruodžio 12 d. duomenimis, laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigose laikomų asmenų buvo kur kas daugiau [11, p. 31]:

	Lukiškių TI-K	Šiaulių TI	Kauno TI
2003 m. rugpjūčio 13 d. Kalėjimo departamento direktoriaus įsakymu Nr. 4/07-151 nustatytas vietų skaičius	864 vietos	425 vietos	262 vietos
2005 m. gruodžio 12 d. duomenimis laisvės atėmimo ir kardomojo kalnimo įstaigose laikytų asmenų skaičius	1 113 asmenų	642 asmenys	300 asmenų

Pažymėtina: siekiant, kad tardymo izoliatoriai nebūtų perpildyti ir kad miegamųjų patalpų plotas atitiktų Europos kalnimo taisyklių nuostatas, 2005 metais Kalėjimų departamentas planavo:

1. 2007 m. baigti rekonstruoti Pravieniškių gydymo ir pataisos namus ir ten perkelti Laisvės atėmimo vietų ligoninę. Laisvas patalpas panaudoti Lukiškių TI-K plėtrai įrengiant 200 vietų suimtiems asmenims.

2. 2008 m. baigti renovuoti Pravieniškių 1-iesiems pataisos namams priklausančius nenaudojamus pastatus ir pertvarkyti juos į kalėjimą, kuriame būtų įrengta 350 vietų nuteistiesiems kalėjimo režimu. Taip Lukiškių TI-K atsirastų 123 vietos, kuriose būtų laikomi tik suimti asmenys.

3. 2006 m. pradėti ir 2008 m. baigti Šiaulių TI priestato, kuriame būtų įrengta 320 vietų suimtiems asmenims, statybą.

4. Iki 2009 m. pagal patvirtintą techninį projektą pastatyti Panevėžio tardymo izoliatorių–areštine, kurioje būtų įrengta 400 vietų suimtiems asmenims.

5. Atsižvelgiant į Panevėžio pataisos namų teritorijos planavimą ir statinių išdėstymą bei dydį, tikslinga iki 2007 m. suremontuoti II gyvenamąjį korpusą, kuriame būtų galima laikyti apie 100 suimtų moterų. Taip Lukiškių TI-K atsirastų 92 vietos, kuriose būtų laikomi suimti vyrai [11, p. 31].

Tačiau praėjus 2006 metams Tardymo izoliatorių perpildymo problema liko ne mažiau aktuali nei ankstesniais metais bei lėmė daugumą kalnimų teisų suvaržymų [12, p. 34]. Siekiant sumažinti tardymo izoliatorių perpildymą ir pašalinti miegamųjų patalpų ploto trūkumą, reikėtų papildomai įrengti apie 700 vietų nuteistiesiems ir suimtiesiems laikyti. Šiam tikslui pasiekti Kalėjimų departamente numatytos ilgalaikės priemonės, susijusios su pastatų rekonstrukcija ir naujomis statybomis. Tačiau daugelis šių priemonių turėtų būti įgyvendintos tik 2008–2009 metais.

Taigi konstatuotina, kad šiuo metu asmenų kalnimo sąlygos Lietuvos Respublikoje dar neviseškai atitinka Konvencijos 3 straipsnio keliamus reikalavimus. Kita vertus, pastebėtina – kol laisvės atėmimo ir kardomojo kalnimo įstaigose nėra įrengtas reikiamas vietų skaičius, kalninių asmenų padėtį šiuo aspektu bandoma gerinti šitaip: asmenis, kalninius ypač ankštose laisvės atėmimo ar kardomojo kalnimo įstaigose perkeliant į tas, kuriose kalninių ir nustatytų vietų skaičiaus santykis yra arčiau siekiamo standarto. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad atsižvelgdamas į Europos žmogaus teisių teismo praktiką, Europos Tarybos Ministrų komitetas 2006 m. sausio 11 d. priėmęs naujas Europos kalnimo taisykles, griežčiau reglamentuojančias valstybės pareigą užtikrinti tinkamas kalnimo sąlygas, įtvirtino vieną pagrindinių principų, numatantį, kad kalnimų žmogaus teises pažeidi-

džiančios kalnimo sąlygos negali būti pateisinamos lėšų trūkumu.

1.2. Konvencijos 5 straipsnio pažeidimai Lietuvos Respublikos baudžiamosios justicijos srityje

Šiame Konvencijos straipsnyje aptariama asmens teisių į laisvę ir saugumą apsauga. Pagrindinis straipsnio principas yra tas, kad niekieno laisvę negali būti atimama ir varžoma savavališkai. Tad pirmiausia aktualu apibrėžti ir išsiaiškinti sąvoką „laisvės atėmimas“.

Europos Žmogaus Teisių Teismas, sprenddamas, ar tam tikra poveikio priemonė yra laisvės atėmimas, tiria, kaip ji paveikia asmens judėjimo laisvę, šio apribojimo trukmę bei bendrą asmens, kuriam taikoma ši priemonė, teisinę padėtį. Tai daroma kiekvienu konkrečiu atveju, nes nustatyti, ar tam tikra priemonė yra laisvės atėmimas, galima tik išsiaiškinus jos turinį ir apimtį. Būtent šiuo aspektu asmens uždarymas į kalėjimą, net jei asmuo gali laisvai jame judėti (net turint teisę išeiti už jo ribų), yra laisvės atėmimas, o pavyzdžiui, nakties komendanto valanda nėra pripažįstama laisvės atėmimu. Namų areštas, prižiūrint policijai, taip pat patenka į šio Konvencijos straipsnio sferą, kadangi kontaktai su išoriniu pasauliu būna gerokai apriboti, nors tai taip pat turėtų būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju, įvertinus visas aplinkybes [13, p. 98]. Labai svarbu tai, kad laisvės atėmimo sąlygos remiantis vidaus teise būtų aiškiai apibrėžtos, t.y. kad asmuo būtų sulaikomas tik pagal įstatymus. Paprastai aiškinti ir taikyti vidaus teisę pirmiausia turi vidaus teismai, tačiau tais atvejais, kai tos teisės nesilaikymas sukelia Konvencijos pažeidimą, Europos Žmogaus Teisių Teismas gali ir turi turėti tam tikrą galią iširti, ar buvo laikomasi nacionalinės teisės [14]. Pavyzdžiui, byloje *Grauslys prieš Lietuvą, Stašaitis prieš Lietuvą, Butkevičius prieš Lietuvą, Karalevičius prieš Lietuvą* ir *Vaivada prieš Lietuvą* buvo nustatyti Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies pažeidimai. Šie pareiškėjai buvo suimti nesant teismo ar teisėjo sankcijos, nors tuo metu galiojęs BPK numatė, kad suėmimą gali skirti tik teismas ar teisėjas. Taigi, nors Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad Lietuvos vidaus teisė tinkamai reglamentavo suėmimo procedūros klausimus, tačiau išnagrinėjęs bylų faktines aplinkybes paaiškėjo, kad šių teisės normų nebuvo laikomasi.

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje pabrėžia, kad asmens sulaikymo *teisėtumas* pagal nacionalinę teisę yra pagrindinis, bet nebūtinai lemiamas elementas – Teismą būtina įtikinti, kad asmens sulaikymas yra suderinamas su Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies keliamu tikslu – apsaugoti asmenis nuo savavališko laisvės atėmimo. Todėl

Teismas turi įsitikinti, ar pati nacionalinė teisė atitinka Konvencijoje keliamus principus [15]. Toks vidaus teisės atitikimo Konvencijos principams tikrinimas lėmė Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies pažeidimą byloje *Jėčius prieš Lietuvą*. Šioje byloje buvo keliamas prevencinio sulaikymo teisėtumo klausimas. Pabrėžtina, kad Teismas savo praktikoje nepripažįsta bendrosios prevencijos, nukreiptos prieš asmenį ar jų grupę, asmens sulaikymo siekiant užkirsti kelią galimiems nusikaltimams, pagrindu – Konvencijos 5 straipsnio 1 dalyje numatytas pagrindų sąrašas, kuriuo remiantis leidžiama sulaikyti asmenį nepažeidus teisės į laisvę. Šis laisvės ribojimo pagrindų sąrašas yra išsamus ir negali būti plačiau aiškinamas [16]. Lietuvoje įsigaliojus Europos žmogaus teisių konvencijai vis dar buvo tokių teisės normų, kurių pagrindu bet kurio Lietuvos gyventojo laisvė galėjo būti atimta vien įtarus, kad jis gali padaryti nusikaltimą. Dar 1995 m. teisės specialistai doc. dr. G. Švedas ir doc. dr. G. Goda išpėjo, jog tada egzistavęs BPK 50¹ straipsnis, nustatęs prevencinio sulaikymo galimybę, aiškiai neatitiko Konvencijos, nes Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies c punktas leidžia asmeniui atimti laisvę tik tada, kai turima duomenų apie bandymą padaryti konkretų nusikaltimą. Tačiau pagal tuomet galiojusį BPK 50¹ straipsnį būdavo sulaikoma ne tada, kai turima duomenų apie konkretaus nusikaltimo padarymą ar ruošimąsi jį padaryti, o tik remiantis bendra neigiama sulaikomojo charakteristika. Nepaisant teisės specialistų išpėjimų, jokie nacionalinės teisės pakitimai atlikti nebuvo, todėl Strasbūro teismas, nagrinėdamas J. Jėčiaus peticiją prieš Lietuvą, konstatavo, kad toks bendro pobūdžio prevencinis sulaikymas, kuris buvo taikytas pareiškėjui, yra visiškai neteisėtas Konvencijos 5 straipsnyje numatytos kiekvieno asmens teisės į laisvę ir saugumą požiūriu ir pirmą kartą pripažino Lietuvą pažeidus Konvencijos saugomas žmogaus teises. Analogiški aspektai buvo pabrėžti ir kitoje Lietuvos peticijoje – *Raišelis prieš Lietuvą*¹, todėl lieka džiaugtis, kad ne kartą paraginta Europos Tarybos, Lietuvos Respublika atsisakė toliau taikyti prevencinį sulaikymą ir panaikino šią prieštaringą Konvencijai normą.

Konvencijos 5 straipsnio 3 dalis įtvirtina kiekvieno sulaikytojo ar suimtojo pagal 5 straipsnio 1 dalies c punktą teisę būti skubiai pristatytam teisėjui ar kitam teisminės funkcijas vykdančiam pareigūnui, teisę į teisminį nagrinėjimą per priimtina laiką arba paleidimą iki teismo. Dėl teisės į teisminį nagrinėjimą per priimtina laiką Teismas savo jurisprudencijoje pabrėžia, kad suėmimo trukmės pagrįstumas turi būti įvertinamas kiekvienoje byloje atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes. Tam, kad užtrukęs suėmimas būtų teisėtas, būtinas pagrįstas įtarimas, kad sulaikytasis asmuo padarė nusikaltimą, bet praėjus tam tikram laikotarpiui toks pagrindas nebėra pakankamas suėmimo tęsimui. Tada Teismas privalo nustatyti, ar kiti teisminių institucijų pateikti pagrindai buvo „reikšmingi“ ir „pakankami“, kad toliau pateisintų laisvės atėmimą [17].

Europos Žmogaus Teisių Teismas dėl pernelyg ilgai trukusio pareiškėjų suėmimo pripažino teisės į teisminį nagri-

nėjimą per priimtina laiką arba paleidimą iki teismo pažeidimus Lietuvos peticijose *Jėčius prieš Lietuvą* bei *Stašaitis prieš Lietuvą*. J. Jėčiaus suėmimo terminas buvo tęsiamas pagal tas pačias prokuratūros institucijų nurodytas suėmimo priežastis – nusikaltimo sunkumas ir byloje surinktų įrodymų prieš jį svarumas, todėl tokiais motyvais remiantis užtrukęs pareiškėjo suėmimas, atsižvelgiant į bendrą suėmimo trukmę (pareiškėjas buvo suimtas 14 mėnesių ir 26 dienas) Teismo buvo pripažintas nesuderinamu su Konvencijos 5 straipsnio 3 dalyje įtvirtintomis teisėmis. A. Stašaičio atveju Teismas pabrėžė, kad pareiškėjo slapstymosi ir trukdymo tyrimui grėsmė bei byloje esančių įrodymų prieš jį svarumas, galėjo pateisinti jo kalinimą, bet tik laikinai. Tačiau bylos sudėtingumas pats savaime negali pateisinti tokio ilgo pareiškėjo suėmimo laikotarpio – bendra pareiškėjo suėmimo trukmė buvo keturi metai, trys mėnesiai ir dvidešimt dvi dienos.²

Tokių pažeidimus sukėlė vidaus teisės, reglamentuojančios suėmimo tęsimo klausimus, ydingumas: nors pareiškėjų kalinimo metu galiojusio BPK 106 straipsnio nuostata, kad suėmimas negali trukti ilgiau kaip du mėnesius, iš pirmo žvilgsnio atrodė gana pažangiai, bet jau tame pačiame straipsnyje numatyta galimybė pailginti suėmimo trukmės terminą iki 18 mėnesių bendrą taisyklę iš esmės pavertė tuščia deklaracija.

Kaip nurodo baudžiamosios justicijos specialistai, įstatyme nustatyti kategoriški kriterijai, kad suėmimas truktu ne ilgiau nei numatyta, pakankamai sudėtinga: nuo kiekvieno konkretaus atvejo aplinkybių priklauso, koks terminas toje byloje gali būti laikomas pateisinamu [18, p. 323]. Galbūt todėl ir dabar galioja BPK nuostata, kad suėmimas ikiteisminio tyrimo metu gali maksimaliai trukti 18 mėnesių (kiek laiko jis gali trukti viso baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu, nėra nustatyta). Galioja ir tie patys pagrindai suėmimui skirti ir neatsirado jokių saugiklių, leidžiančių sulaikytajam ar suimtajam tikėtis, kad teisėjas, skirdamas ar vilkindamas suėmimą, neapsiribos formaliu motyvu, jog „esama grėsmės, kad asmuo bėgs, trukdys procesui“ ir panašiai, todėl siekiant išvengti Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies pažeidimų dėl nepagrįstai ilgų asmenų suėmimo trukmės yra itin svarbu valsybės pareigūnams rengti mokymus žmogaus teisių apsaugos tema, supažindinti juos su Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, o ypač su Lietuvos peticijomis. Tiesa, noras BPK nuostatas kaip įmanoma labiau priartinti prie Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos standartų, nulėmė šio dokumento 127 straipsnio 7 dalies galiojančią redakciją: BPK 127 straipsnio 7 dalis draudžia pratęsti suėmimą ikiteisminio tyrimo metu, jei: 1) paaiškėja, kad per pastaruosius du suėmimo mėnesius jokie tyrimo veiksmai nebuvo atliekami; 2) prokuroras negali nurodyti objektyvių priežasčių, kodėl veiksmai nebuvo atliekami. Jei ikiteisminio tyrimo veiksmai negali būti atliekami dėl pateisinamų priežasčių, teisėjas turi teisę pratęsti suėmimo terminą, tačiau ir tokiu atveju teisėjas

²Pareiškėjas Lietuvoje buvo kalinamas nuo 1994 m. lapkričio 1 dienos, t.y. septynis mėnesius ir devyniolika dienų, dar prieš Konvencijai įsigaliojant Lietuvos atžvilgiu. Nors Teismas neturi *ratione temporis* kompetencijos nagrinėti šį laikotarpį, jis atsižvelgė į tai, kad pareiškėjui kardomasis kalinimas (suėmimas) buvo taikytas septynis mėnesius ir devyniolika dienų dar prieš tai, kai prasidėjo jo kalinimas pagal Konvencijos 5 straipsnio 3 dalį.

¹Šioje byloje pirmą kartą Lietuvos Respublikai pasiekus taikų sutarimą su pareiškėju, pagal kurį Vyriausybė sumokėjo 12 000 litų kompensaciją, Teismas nusprendė išbraukti bylą iš sąrašo.

turi kruopščiai analizuoti situaciją, pavyzdžiui, jei yra aišku, kad proceso dalyviai gali ilgai sirgti ar artimiausiu metu medžiaga iš užsienio negalės būti gauta, ilgas suėmimo laikymo terminas gali būti nepateisinamas [18, p. 327]. Taip pat pastebėtina, kad suimtųjų teisėms užtikrinti reikšmingas ir šiuo metu galiojančio BPK 215 straipsnis, leidžiantis įtariamajam, jo atstovui ar gynėjui paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo, jei per šešis mėnesius po pirmosios įtariamojo apklausos ikiteisminis tyrimas nebaigiamas.

„Konvencijos 5 straipsnio 4 dalis suteikia sulaikytiems ar suimtiems asmenims teisę į procesinių ir materialių sąlygų, kurios yra esminės jų laisvės atėmimo „teisėtumui“ Konvencijos aspektu, peržiūrėjimą“ [19]. Savo ruožtu kompetentingas teismas turi išnagrinėti ne tik tai, ar buvo laikomasi vidaus teisės procesinių normų, bet ir motyvų, kuriais grindžiamas sulaikymas, pagrįstumą bei tikslo, kurio siekiama sulaikymu ar suėmimu, teisėtumą. Iš esmės tai reiškia, kad Konvencijos 5 straipsnio 4 dalis įtvirtina *teisę* suimtiesiems ar sulaikytiesiems kreiptis į teismą dėl savo suėmimo ar sulaikymo teisėtumo patikrinimo bei *pareigą* teismams nedelsiant priimti sprendimą dėl tokio sulaikytojo ar suimtojo skundo. Pažymėtina, jog Konvencijos 5 straipsnio 4 dalis neužtikrina teisės skūsti sprendimų, kuriais skiriamas ar pratęsiamas suėmimas, kadangi nuostatoje kalbama apie teisę „kreiptis į teismą“, o ne „apskūsti“. Taip yra todėl, kad skirtingų valstybių įstatymai nustato skirtingus procesinius dokumentus, kurie gali būti pateikiami teismui dėl suėmimo (ar jo pratęsimo) teisėtumo patikrinimo – teismui gali būti teikiami prašymai, pareiškimai, skundai ir t.t., todėl neturi reikšmės, kaip vadinsis pats procesinis dokumentas; svarbiausia, kad nacionalinėje teisėje apskritai būtų įtvirtinta *galimybė* koku nors būdu (prašymu, skundu, pareiškimu ir pan.) kreiptis į teismą kviescionuojant suėmimo (ar jo pratęsimo) teisėtumą. Ilgą laiką BPK tiesiogiai draudė asmeniui kreiptis į teismą dėl jo suėmimo ar sulaikymo teisėtumo patikrinimo: „negali būti skundžiamos teismo nagrinėjimo metu priimtos nutartys dėl [...] kardamosios priemonės paskyrimo, pakeitimo ar panaikinimo“ [20]. Dėl tokios ydingos anksčiau galiojusios teisės normos Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo Konvencijos 5 straipsnio 4 dalies pažeidimus *Jėčius prieš Lietuvą*, *Grauslys prieš Lietuvą*, *Graužinis prieš Lietuvą*, *Stašaitis prieš Lietuvą*, *Butkevičius prieš Lietuvą* ir *Vaivada prieš Lietuvą* bylose. Nors minėtas BPK straipsnis buvo keistas keletą kartų, tačiau tik 1998 m. gruodžio 10 d. įstatymu dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo jis buvo panaikintas. Šiuo metu galiojančio BPK 130 straipsnis aiškiai įtvirtina suimtojo arba jo gynėjo teisę apskūsti nutartį paskirti suėmimą arba nutartį pratęsti suėmimo terminą, todėl galima teigti, kad šiuo metu Lietuvos Respublikoje yra visiškai užtikrinama Konvencijos 5 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta suimtųjų teisė kreiptis į teismą dėl suėmimo ar jo pratęsimo teisėtumo patikrinimo.

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje taip pat yra pažymėjęs, kad valstybės vidaus teismas, nagrinėdamas klausimus dėl sulaikymo ar suėmimo teisėtumo, šalims privalo suteikti „teismo proceso garantijas“ –

procesas turi būti paremtas rungimosi principu ir visada turi užtikrinti šalių – prokuroro ir suimtojo – lygybę. Tuo atveju, jei asmens suėmimas patenka į Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies c punkto taikymo sferą, būtinas proceso elementas – posėdis [21]. Dar daugiau – *Graužinis prieš Lietuvą* byloje Teismas pabrėžė, kad, jei nacionalinė teisė kreipimasi į teismą dėl kardomojo kalinimo (suėmimo) pratęsimo laiko pakartotiniais skundais (kaip tai numatė tuo metu galiojusio BPK 109¹ straipsnio 3 dalis)³, tai tokiam teismo procesui taip pat turi būti taikomos Konvencijos 5 straipsnio 4 dalies garantijos, o posėdžiuose, kuriuose sprendžiamas pareiškėjo teisių klausimas (t.y. jo laisvės klausimas), taip pat kardomojo kalinimo (suėmimo) pagrindo pakeitimo klausimas, pareiškėjo dalyvavimas būtinas tam, kad pareiškėjas galėtų suteikti advokatu pakankamai informacijos ir nurodymų. Todėl pareiškėjo nedalyvavimas teismo posėdyje reiškia, kad jam nėra suteikiamos garantijos, atitinkančios jo laisvės atėmimo rūšį – tai yra Konvencijos 5 straipsnio 4 dalies pažeidimas. Pažymėtina, kad dabar galiojantis BPK teisėjui palieka diskreciją nuspręsti, ar suimtajam būtina dalyvauti sprendžiant suėmimo klausimą: BPK 130 straipsnyje nustatyta: skundai dėl suėmimo paskyrimo ar jo termino pratęsimo nagrinėti rengiamas posėdis, į kurį privalomai dalyvaujant prokurorui šaukiami suimtas ir gynėjas *ar vien tik gynėjas*. Ir tik tuo atveju, kai sprendžiamas ilgiau kaip šešis mėnesius trunkančio suėmimo pratęsimo klausimas, suimtojo dalyvavimas yra būtinas. Kadangi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika neleidžia nustatyti visiškai aiškių kriterijų, kada suimtas turėtų būti atvesdintas į posėdį, kuriame sprendžiamas klausimas dėl jo suėmimo termino pratęsimo⁴, baudžiamosios justicijos specialistai mano, kad net ir trumpiau nei šešis mėnesius trunkantis asmens suėmimo terminas turėtų būti tęsiamas tik suimtajam dalyvaujant; nesant suimtojo suėmimo, terminas galėtų būti pratęsiamas tik išimties atvejais, kai dėl svarių priežasčių suimtojo negalima atgabenti į teismą arba termino pratęsimo klausimas sprendžiamas praėjus nedaug laiko po paskutinio posėdžio, kuriame suimtas dalyvavo [18, p. 328].

Teismo praktikoje pažymėtas dar vienas įdomus Konvencijos 5 straipsnio 4 dalies aspektas: nacionaliniai teismai, nusprendę, kad asmens sulaikymas ar suėmimas buvo neteisėtas ir dėl to asmenį reikia paleisti, privalo tokį sprendimą tinkamai argumentuoti, pavyzdžiui, byloje *Grauslys prieš Lietuvą* Teismas pažymėjo, kad nacionalinio teismo spren-

³Iki 1998 m. birželio 24 dienos galiojusio BPK 109¹ straipsnio 3 dalis numatė, kad „Pakartotinis skundas išsprendžiamas nagrinėjant kardomojo kalinimo terminų pratęsimą“.

⁴Byloje *Graužinis prieš Lietuvą* Konvencijos 5 str. 4 d. pažeidimas buvo nustatytas todėl, kad suimtas nedalyvavo sprendžiant klausimą dėl pareiškėjo suėmimo pratęsimo, praėjus 2 mėn. nuo jo paskyrimo, o byloje *Gaidjurgis prieš Lietuvą* Konvencijos 5 str. 4 d. pažeidimas nenustatytas, nors suimtas ir nedalyvavo nė viename posėdyje, kuriame buvo sprendžiama dėl suėmimo, nes visa pareiškėjo suėmimo trukmė buvo 3 mėn. ir 10 d., o per tą laikotarpį pareiškėjas su savo advokatu tris kartus pirmosios instancijos teismui pateikė savo argumentus dėl jo suėmimo. Be to, jo advokatas dalyvavo dviejuose apeliaciniuose posėdžiuose, kur galėjo ginčyti teisės ir faktų aspektus, susijusius su pirmosios instancijos teismo sprendimais, sankcionuojančiais suėmimą.

dimas paleisti pareiškėją už užstatą nenurodant pareiškėjo paleidimo priežasčių gali būti interpretuojamas kaip pripažinimas, kad pareiškėjo kardomojo kalinimo (suėmimo) teisėtumo klausimas buvo atviras, o tai nėra pripažintina tinkama teismine reakcija 5 straipsnio 4 dalies atžvilgiu [22]. Todėl siekiant tinkamai užtikrinti sulaikytų asmenų teises šiuo aspektu itin svarbu tinkamai ir išsamiai argumentuoti teismo nutartis pakeisti tokią kardomąją priemonę ar ją panaikinti.

Apibendrinant darytina išvada, kad dėl įstatymų leidėjo pastangų Konvencijos 5 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės Lietuvos teisėje dauguma atvejų reglamentuojamos tinkamai: panaikinus prevencinį sulaikymą įstatymuose įtvirtinti sulaikymo pagrindai nebeprisitarauja Konvencijos 5 straipsnio keliamam tikslui (apsaugoti asmenį nuo savavališko laisvės atėmimo), yra įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą dėl suėmimo skyrimo ar jo pratęsimo teisėtumo patikrinimo. Tiesa, nors tokių nuostatų, kaip BPK 127 straipsnio 7 dalis ir 215 straipsnis, priėmimas vertintinas kaip suimtųjų asmenų teisių gynimo pažanga, tačiau suėmimo trukmės klausimas nacionaliniuose įstatymuose dar nėra tinkamai reglamentuojamas. Taip pat nėra visiškai garantuojama suimtojo teisė dalyvauti teismo posėdyje, rengiamame dėl suėmimo paskyrimo ar jo termino pratęsimo, tačiau dėl tokių teisės aktų spragų kylantiems Konvencijos pažeidimams užkirsti kelią gali profesionalūs ir išmintingi teisėjų, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų sprendimai, t.y. Konvencijos keliamų reikalavimų tiesioginis praktinis taikymas.

IŠVADOS

1. Įsigaliojus Europos žmogaus teisių konvencijai Lietuvoje teisės specialistai pabrėžė, kad Baudžiamojo proceso kodekse yra daug normų, nederančių net su jame įtvirtintais principais, nekaltant apie Konvencijoje įtvirtintą žmogaus teisių sampratą. Deja, tokios įstatymų nuostatos buvo keičiamos ypač vangiai, o kai kurios – tik po Lietuvos pralaimėjimų Europos Žmogaus Teisių Teisme.

2. Konvencijos 3 straipsnyje draudimas kankinanti asmenis arba nežmoniškai ar žeminančiai su jais elgtis yra tinkamai įtvirtintas Lietuvos Respublikos teisėje. Nepaisant to, labai svarbu tokias teisės normas tinkamai taikyti praktiškai, kad nepasikartotų byloje *Valašinas prieš Lietuvą* konstatuotas pažeidimas, kurį sukėlė su Konvencijos 3 straipsnio keliamais reikalavimais nesuderinamas valstybės pareigūnų elgesys.

3. Dabar asmenų kalinimo sąlygos Lietuvos Respublikoje dar nevisiškai atitinka Konvencijos 3 straipsnio keliamus reikalavimus. Kita vertus, pastebėtina – kol laisvės atėmimo ir kardomojo kalinimo įstaigose nėra įrengtas reikiamas vietų skaičius, kalinčių asmenų padėtį bandoma gerinti šitaip: asmenis, kalinčius ypač ankštose laisvės atėmimo ar kardomojo kalinimo įstaigose perkeliančią į tas, kuriose kalinių ir nustatytų vietų skaičiaus santykis yra arčiau siekiamo standarto.

4. Panaikinus prevencinį sulaikymą Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtinti sulaikymo pagrindai nebeprisitarauja Konvencijos 5 straipsnio keliamam tikslui (apsaugoti asmenį nuo savavališko laisvės atėmimo). Taip pat įstatymų

leidėjas įtvirtino asmens teisę kreiptis į teismą dėl suėmimo skyrimo ar jo pratęsimo teisėtumo patikrinimo, todėl teigti, kad dalis Konvencijos 5 straipsnio keliamų reikalavimų yra tinkamai įtvirtinti vidaus teisėje.

5. Lietuvoje problemiškas tinkamo suėmimo trukmės reglamentavimo klausimas, taip pat nėra visiškai garantuojama suimtojo teisė dalyvauti teismo posėdyje, rengiamame dėl suėmimo paskyrimo ar jo termino pratęsimo, todėl dėl tokių teisės aktų spragų kylantiems Konvencijos pažeidimams užkirsti kelią gali tik Konvencijos keliamų reikalavimų tiesioginis praktinis taikymas.

LITERATŪRA

1. Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995.
2. Teisėjams trūksta patirties taikyti Europos žmogaus teisių konvenciją // Vilnius: Justitia. 1997. Nr. 6.
3. Vadapalas K., Vadapalas V. Naujos teisinės praktikos galimybės: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Vilnius: Justitia. 1996. Nr. 3.
4. Labita v. Italy (Application no. 26772/95), Judgement of European Court of Human Rights, 6 April 2000.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
6. Kalashnikov v. Russia (Application no. 47095/99), Judgement of European Court of Human Rights, 6 April 2000.
7. Valašinas prieš Lietuvą (Pareiškimo Nr. 44558/98), Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas. 2001 m. liepos 24 d.
8. Bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 193 straipsnio 3 dalis. Dokumentų redakcija buvusi aktuali nuo 1998-04-21 iki 1998-05-12.
10. Karalevičius prieš Lietuvą (Pareiškimo Nr. 53254/99), 2005 m. balandžio 7 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas.
11. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 1999 metų veiklos ataskaita.
12. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2005 metų veiklos ataskaita.
13. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2006 metų veiklos ataskaita.
14. Bernatoniš J., Švedas G., Dapšys A. ir kt. Žmogaus teisės ir laisvės. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995.
15. Grauslys prieš Lietuvą (Pareiškimo Nr. 36743/97), 2000 m. spalio 10 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas
16. Baranowski v. Poland (Pareiškimo Nr. 28358/95), 2000 m. kovo 28 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo

sprendimas.

17. *Ciulla v. Italy* (Pareiškimo Nr. 11152/84), 1989 m. vasario 22 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas.
18. *Van der Tang v. Spain* (Pareiškimo Nr. 26/1994/473/554), 1995 m. birželio 22 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas.
19. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., Rinkevičius J., Švedas G., Jasaitis G., Merkevičius R. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
20. *Jėčius prieš Lietuvą* (Pareiškimo Nr. 34578/97), 2000 m. liepos 31 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas.
21. Lietuvos Respublikos įstatymas *Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo*. Valstybės žinios, 1994, Nr. 95-1862.
22. *Trzaska v. Poland* (Pareiškimo Nr. 25792/94), 2000 m. liepos 11 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas.
23. *Grauslys prieš Lietuvą* (Pareiškimo Nr. 36743/97), 2000 m. spalio 10 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas.

PROBLEMATIC DIMENSIONS OF HUMAN RIGHTS PROTECTION IN CRIMINAL JUSTICE OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA FROM THE STANDPOINT OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS (PART I)

Justina Balčiūnaitė*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Considering quite a large number of cases, which Lithuania has lost in the European Court of Human Rights, especially the fact that in most cases it was proved that Lithuania had violated human rights in the area of criminal justice, this article pursues several purposes. One is to examine the influence of the European Convention on Human Rights to Lithuanian criminal justice during almost thirteen years of this document's application in the Republic of Lithuania. Other purposes are to name the so-called "systematic" problems of Lithuanian criminal justice, and to disclose new defects of this branch, which the European Court of Human Rights has stated in recent cases against the Republic of Lithuania. Another objective is to identify the reasons of such violations and analyze if everything has been done to block the way for such violations to be repeated.

In the first chapter of the article violations of the Convention, which were stated in cases against Lithuania and were concerned with criminal justice, namely Articles 3, 5,

6 and 8 are analyzed. On the grounds of jurisprudence of the European Court of Human Rights those articles of the Convention, which were violated by Lithuania, are commented, and cases in which Lithuania has suffered defeat are also briefly discussed. It is also stated what was the reason of every violation in each case – whether it was because of the faulty Lithuanian legal acts or misguided application of laws caused the violation. For this reason legal acts, which were in force and which were relevant to the situation at that time are analyzed, when the concrete right of the claimant was infringed, and the current legal situation in Lithuania is also reviewed. This is done in order to see if anything was done to escape further analogical violations of the Convention (if it was even possible to do so) and if the valid laws of Lithuania protect concrete human rights properly.

In the second chapter of the article the character and the number of applications concerned with criminal justice against Lithuania, starting from 20 June 1995 when the right to bring an application against Lithuania came into force, up to recent days, are analyzed. For that reason it is possible to review how problematic dimensions of human rights protection in Lithuanian criminal justice has been changing over time and what threats in that sphere can arise in the future.

At the end of the article a summary of the analyzed issues and the most important conclusions are submitted.

Keywords: the European Convention on Human Rights, the European Court of Human Rights, criminal justice, violation of human rights, prohibition of torture, right to liberty and security, right to a fair trial, right to respect for private and family life, arrest, censorship of correspondence, presumption of innocence.

*Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of European Union Law, doctoral student.